

הקדימו פיהם לעיניהם

מסכת סנהדרין דף קד עמוד ב – המרגלים

"פצו עליך פיהם כל אויביך" (איכה ב טז). אמר רבא אמר רבי יוחנן: בשביל מה הקדים פ"א לעי"ן¹ - בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם.²

אלשיך איכה פרק א – מה מיוחד פרק א של איכה

והלא ראוי לשים לב מה נשתנית קינה זו,³ כי לא קדמה בה פה לעין כי אם בשלש קינות שאחריה. ואחשבה כי על שפסוק הסמוך, צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי, אמרו רבותינו ז"ל (איכה רבה א נג') שאמרו יאשיהו. שהטה ירמיה אזנו לשמוע מה היה אומר, כי ראה שפתיו נעות טרם צאת נפשו מאשר ירו בו המורים בקשת. ושמע שהיה אומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. על כן אחשוב שאם היה מקדים פה לעין וסומך מיד מאמר יאשיה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי היה נראה שעון הרמוז בסמוך היה מכלל מה שמרה את פיו, ולא כן היה. על כן לבל יראה שהוא חטא בזה, לא הקדים פה לעין מפני כבוד הצדיק:⁵

חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין קד ע"א – בין מציאות לדיבור (שקר)

והאיש המשכיל יבין בענין [קדימת] קריא' פ"ה לעין, כי העין הוא המציאות שכך נראה ונמצא, והפה הוא הדבור ואינו המציאות רק העין הוא המציאות. וראוי שיהיו הדבור כמו שהוא נמצא במציאות.⁶ אבל המרגלים הקדימו הפה לעין ולא היו נמשכין אחר האמת שהוא המציאות, ... וכל זה הגיע להם כאשר הקדימו הפה לעין ולא היו נמשכין בענין הארץ אל המציאות האמיתי, רק הם נמשכין אחר השקר שהוא בלתי נמצא והוא נעדר ולכך נעדר להם ג"כ הארץ והבן זה מאוד.⁷

שו"ת הרמ"א סימן טו – עדים שקריים

ועוד הובא לפני הדיינים כמה עדים שהוא ובני משפחתו רצו לשכור עדים שקרים להקדים פיהם למה שלא ראו עיניהם, אוי לאזנים ששמעו כזהיא ואיך יעלה על דעת שום רב וצורב⁸ לדונו לכף זכות?⁹

¹ רש"י שם: "מפני מה הקדים פ"א לעי"ן - ברוב האלפא ביתא שבאיכה". נסביר. פרקים א-ד במגילת איכה מסודרים עפ"י סדר אל"ף-ב"ת, אך בהבדל מסוים. בפרק א הסדר הוא סמ"ך-ע"ן-פ"א כפי שמקובל היום, אך בפרקים ב-ד הסדר הוא: סמ"ך-פ"א-ע"ן. הייתה כנראה שיטה כזו שבה האות פ"א הקדימה את עי"ן בסדר האל"ף-ב"ת, שיטה שהדרגה נדחתה מפני השיטה הנוהגת כיום. סימוכין לכך ניתן למצוא למשל בתהלים לד, משלי לא, שמסודרים עפ"י האל"ף-ב"ת ואם תחליף את סדר הפסוקים בין עי"ן לפ"א יהיו הדברים ברורים יותר. ראו [מאמר לשוני בנושא זה](#).

² רש"י: "מפני מרגלים - שהקדימו מאמר פיהם עד שלא ראו בעי"ן. שינוי הסדר בין עי"ן לפ"א משמש לדרשה על המרגלים שהקדימו את פיהם לעיניהם ואמרו דברים שלא ראו (או שראו אבל לא נתנו לבם להבין ומיהרו לפצות פה). ראו דרשה זו גם באיכה רבה פרשה ב: "פצו עליך פיהם, למה הקדים פ"ה לעי"ן? לפי שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם". הקשר לאיכה הוא כמובן תשעה באב שנקבע כיום שבו חזרו המרגלים והוציאו את דיבת הארץ ועליהם אמרו חז"ל: "אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני קובע לכם בכיה לדורות" (תענית כט ע"א, סנהדרין קד ע"ב, איכה רבה בובר פרשה א ועוד). ואפשר שבדרשה זו סוגט הדרשן לא רק במרגלים, אלא כנראה גם במי שהפך את סדר האל"ף-ב"ת והקדים את הפ"א לעי"ן (ומבקש באמצעות הקישור למרגלים לעקור שיטה זו). מי שמקדים את פיו לעיניו (ולאוזניו) הוא כמי מי מוציא דיבה ודברי דופי.

³ פרק א של מגילת איכה. כל פרק הוא קינה בפני עצמה. מקובל במחקר [שחלוקת התנ"ך לפרקים](#) איננה "יהודית" ונעשתה ע"י התיאולוג הנוצרי סטיבן גנטון (מאה 13 אנגליה). אבל החלוקה לפרקים (לקינות) של מגילת איכה נראית טבעית וקדומה.

⁴ ראו גם גמרא תענית כב ב.

⁵ אם מצאה הגמרא הסבר נאה מדוע הוקדמה האות פ"ה לעי"ן בפרקי מגילת איכה, למה רק בשלושה הפרקים האחרונים, שואל אלשיך? למה לא גם בפרק א? ותשובתו בהסתמך על מדרש איכה רבה שלאחר הפסוקים המתחילים באותיות עי"ן ופ"ה, מצוי הפסוק המתחיל באות צד"י: "צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי" שמיוחס ליאשיהו המלך לפני מותו במלחמה (ראו דברי הימים ב פרק לה). אילו גם בפרק א של איכה היו מקדימים את האות פ"ה לעי"ן, היינו חושבים שוידוי זה של יאשיהו איננו כנה.

⁶ אם הפ"ה אומר רק מה שראתה העי"ן, אזי הדיבור הוא מציאות.

⁷ אנו יודעים שגם הראייה איננה משקפת תמיד את "המציאות" ולעתים מתעתעת ועל גבול הדמיון (החל מהרמב"ם וכלה באיינשטיין), אבל עדיין עדות ראייה תיחשב בבית משפט, בעוד שדיבור ללא תשתית עובדתית מכלי ראשון איננה מוכיחה דבר. המרגלים נשלחו לראות את הארץ ("וּרְאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מֵהָהָר", במדבר יג יח), אך העדיפו לדווח גם דברים שלא ראו ושעתידיים לקרות לפי דעתם). לפיכך, נגזר אליהם שלא ייכנסו לארץ, היינו לא יזכו לאותה מציאות שכחשו בה. הקדמת הפ"ה לעי"ן כמוה כשקר עפ"י מהר"ל.

⁸ צורב- כינוי לתלמיד חכם. ראו "צורבא מדרבנן".

⁹ הנה מצטרפת האוזן לעי"ן ולפ"ה. אוי לה לאוזן - שהיא אמצעי מרכזי להבאת מידע לשופט - אם מובא לפני מידע שהפ"ה תיאר אך בלי ביסוס של העי"ן. או נאמר שמצופה מאזיניהם של הדיינים שתהיה מספיק רגישה לאבחן אם המידע המובא לפניו הוא תוצר שקרי של הפ"ה ללא ביסוס העי"ן, או שהוא מידע מוצק בו הפ"ה רק מנסח ומסביר מה ראתה העי"ן? נראה שכל זה נוגע מחד גיסא,

מים ביניים: לצערנו, לא מצאנו מקורות נוספים שעושים שימוש במאמר הקדימו פיהם לעיניהם. לפיכך, חשבנו לנסות את כוחנו אנו במציאת מוטיב זה במקורות נוספים, גם אם זה באופן סמוי ומרומז.

במדבר פרשת בלק פרק כב – פי האתון

וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתּוֹן וַתֹּאמֶר לְבָלָעַם מֶה עָשִׂיתִי לָךְ כִּי הִכִּיתִנִּי זֶה שָׁלַשׁ רָגְלִים: וַיֹּאמֶר בָּלָעַם לְאֶתּוֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי לֹא יָשׁ חָרֵב בְּיָדִי כִּי עָתָה הִרְגִּיתִּיךָ: וַתֹּאמֶר הָאֶתּוֹן אֶל בָּלָעַם הֲלוֹא אָנֹכִי אֶתְנֶדָּה אֲשֶׁר רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדָךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה הִהָסְפִן הַסִּפְנִיתִי לַעֲשׂוֹת לָךְ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא: וַיִּגַּל ה' אֶת עֵינָיו בָּלָעַם וַיֵּרָא אֶת מִלְאָד ה' נָצַב בְּדֶרֶךְ וַחֲרָבוֹ שָׁלַח בְּיָדוֹ¹⁰

מסכת גיטין דף נה עמוד ב – קמצא ובר קמצא, מי ראה ומי דיבר

אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים ... על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים¹¹ - אותו אדם שאוהבו היה קמצא ושונאו בר קמצא עשה סעודה (משתה). אמר לו לשמשו: לך והבא לי את קמצא. הלך והביא לו את בר קמצא. בא (בעל הסעודה) ומצאו (את בר קמצא) שהיה יושב. אמר לו: הרי אדם זה שונא את אותו האיש¹², מה אתה מבקש כאן? קום צא! אמר לו: הואיל ובאתי הנח לי ואתן לך דמי מה שאוכל ואשתה. אמר לו: לא. אמר לו: אתן לך דמי מחצית סעודתך! אמר לו: לא. אמר לו: אתן לך דמי כל סעודתך¹³! אמר לו: לא. תפסו בידו והעמידו והוציאו. אמר (בר קמצא): הואיל וישבו שם רבנן ולא מחו בו, שמע מיניה (למד מכך) שנוח להם וההמשך שם ידוע שהלך בר קמצא והלשין לשלטונות הרומאים שיהודים מרדו בהם בטענה שלא יקריבו קרבן שהקיסר שלח והוא מתחכם ומטיל מום בקרבן: "בניב שפתיים, ויש אומרים בדוקין שבעין – מקום שלשיטתנו זהו מום ואילו לגבי הרומאים אין זה מום". חשבו חכמים להקריב משום שלום מלכות, אך רבי זכריה בן אבקולס גוער בהם: "יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח" וכו'. וסוף דבר שרבי יוחנן מסכם: "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס, החריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו"¹⁴.

מה שאברהמלה אמר בשם

שנזכה לגאולה השלימה

לנחמת ציון ובניין ירושלים

מחלקי המים

ביכולת של עורכי דין מיומנים ומשופשפים היטב לשאת נאומי 'חוצבי להבות'; ומאידך גיסא בעולם הבינה המלאכותית שיוצר "מציאויות" מדומות.

¹⁰ אפשר שפתגם זה "הקדים פה לעין" מתאים גם לפרשת בלעם ואתונו: בלעם ממחר לשפוט את האתון ולגדפה בפיו, כאשר הוא סומא ואינו רואה את מה שהאתון רואה. מי שכל כוחו בפיו הרשע ובעינו הרעה, בקללות שאח"כ תהפוכנה למציאות של הרס ואבדן, נלקחו ממנו הן הראיה והן כח הדיבור. "יסכר פיו ותיסתם עינו הרעה. ראו במדבר רבה כ יד: "ויפתח ה' את פי האתון" - להודיעו שהפה והלשון ברשותו, שאם ביקש לקלל אין פיו ברשותו. ... משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשון נחש. בדרך ראה אנקה אחת, התחיל מבקש מקל להורגה. אמרו לו: זו אי אתה יכול ליטול, היאך באת לרפאות בלשונך נשון נחש? כך אמרה האתון לבלעם: אני - אין אתה יכול להרגני אלא אם כן חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה בלשונך?!

¹¹ את המשך הסיפור נביא בעברית ע"ס תרגומו של שטיינזלץ שם.

¹² דיבור בגוף שלישי - הרי אתה שונא אותי (או שמא, אני שונא אותך ...). אגב, שימו לב שהשנאה לא הייתה בין קמצא ובר קמצא, אלא בין בעל הסעודה ובר קמצא. קמצא עצמו כלל לא שייך לסיפור. הביטוי "אקמצא ובר קמצא חרבה ירושלים" קצת מטעה ונראה שכוונתו להדגיש את צליל המילה (אונומטופיה) של קמצנות וצרות עין שבגינם אירע מה שאירע. והכל בגלל שמש שלא רק שלא שומע טוב, אלא גם איננו יודע מי החברים של בעל הבית שלו ומי אינם.

¹³ ובלבד שלא תוציאני ולא תביישני ברבים. הנקודה המרכזית מצד בר קמצא היא הבושה (הביוש), כפי שהגמרא עצמה מסכמת שני דפים מאוחר יותר (נז ע"א): "תניא, אמר רבי אלעזר: בא וראה כמה גדולה כחה של בושה, שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא, והחריב את ביתו ושרף את היכלו". ובספר אורחות צדיקים שער הבושה כתב: "וחורבן ירושלים נתגלגל על ידי בושת דבר קמצא".

¹⁴ ארבע דמויות מפתח בסיפור ידוע זה. בעל הסעודה שבדיבור פיו מגרש את בר קמצא מהסעודה וממאן להקשיב לו ולראות נכוחה את הביזוי שהוא עושה לבר קמצא. נסחף בדיבורו ולא רואה בעיניו. או שמא רואה ומבין היטב מה הוא עושה, אך לפה כח משלו ולבסוף מצטרפת היד לפה ובר קמצא מגורש פיסית מהסעודה. דמות שנייה היא בר קמצא שמיהר להלשין לרומאים - כוחו של לשון הרע. שלישית הם החכמים שאולי ראו ועכ"פ לא מחו ולא התערבו. דמות רביעית היא רבי זכריה בן אבקולס שפסק מה שפסק "מתוך הספר" ולא "ראה" את הנושא בכללותו.